

В. Н. Жук, Г. Д. Сердюк

ПЕРЛИНА КОЗЕЛЬЩИНИ

З ІСТОРІЇ КОЗЕЛЬЩИНСЬКОГО РІЗДВЯНО-БОГОРОДИЦЬКОГО ЖІНОЧОГО МОНАСТИРЯ

У цій книзі розповідається про цікаву пам'ятку історії та культури — Різдвяно-Богородицький монастир у селі Козельщині Полтавської губернії (нині селище міського типу Полтавської області). Він був одним із наймолодших серед монастирів Полтавщини, що існували в краї в дореволюційні роки. Приміщення собору вважалося одним з найкращих на Україні і в Росії того часу. Особливо відзначався красою іконостас з білого мармуру та інші його оздобы. Та славився монастир не лише як пам'ятка архітектури і мистецтва початку ХХ століття. У свій час він був значним культурно-освітнім і благодійним центром. Ця його діяльність, як і проведені тут у перші десятиліття ХХ сторіччя значні будівельні роботи, в тому числі спорудження унікального водопроводу, викликають велику цікавість і тепер.

Книжка розрахована на широке коло читачів.

* * *

Козельщинський Різдвяно-Богородицький жіночий монастир веде свою історію з 80-х років ХІХ століття. У той час у селі Козельщині Кобеляцького повіту Полтавської губернії (нині смт. Козельщина Полтавської області), за 3,5 версти від залізничної станції Ганівка Харково-Миколаївської (тепер Південної) залізниці, знаходився маєток графині С. М. Капніст, уроджені Остроградської — дочки видатного українського вченого-математика, академіка Петербурзької та кількох іноземних академій наук М. В. Остроградського. А маєток їй дістався за дарчим заповітом від останнього власника Козельщини, кобеляцького повітового предводителя дворянства 40–50-х років ХІХ століття П. І. Ковельського — ровесника її батька.

Чоловіком Софії Михайлівни був граф Володимир Іванович Капніст — один із нащадків російською і українською поета та громадського діяча В. В. Капніста. Вони мали доньку Марію. Дівчинка раптово захворіла тяжким недугом нервового характеру, пов'язаним, вірогідно, із якимось стресом, і втратила здатність ходити. Ні кращі полтавські лікарі, ні навіть столичні не змогли вилікувати її. Батьки вирішили повезти доньку за кордон, щоб її оглянули іноземні світила медицини. Але перед самим від'їздом із Козельщини після молитви перед іконою Богоматері, яка була сімейною реліквією Ковельських, а потім перейшла до Капністів, юна Марія раптово вилікувалася. Це трапилося 21 лютого (5 березня) 1881 року.

Чутки про чудодійне зцілення доньки графів Капністів від ікони швидко рознесли далеко за межами Козельщини. І сюди потягнулися багатотисячні натовпи віруючих, котрі прагнули зцілитися, вилікуватися від усіх своїх недугів.

З дозволу архієпископа Полтавського Іоанна граф Капніст збудував невеличку каплицю. У ній 23 квітня (5 травня) 1881 року була встановлена ікона Козельщинської Богоматері. Зранку й до вечора багатолюдні натовпи йшли і йшли до каплиці, везли на підводах, несли чи вели під руки тяжкохворих. Потекли й пожертвування на образ Козельщин-

ської Богоматері грошима, коштовними речами. Таким чином, досить швидко зібрався капітал у десятки тисяч карбованців, посуд, дорогоцінності: брильянти, перли, аметист, бірюза та інше. 8 (20) вересня 1881 року, в день Різдва Богородиці, було закладено церкву, яка споруджувалася стараннями В. І. Капніста. 7 (19) вересня 1882 року будівництво закінчили, церкву освятили, а 30 грудня 1883 (11 січня 1884) року для неї було визначено двокомплектний причт. У 1883 році тут споруджено квартиру для причту, приміщення для богомольців, які прибували взимку, лікарню та аптеку.

Потік людей у Козельщину не зменшувався, і В. І. Капніст добився від Синоду дозволу створити релігійну общину. На її утримання він подарував 100 десятин землі із свого донського маєтку, а графиня — 25 десятин із козельщинського володіння. 1 (13) березня 1885 року Синод своїм указом дав дозвіл заснувати при Різдвяно-Богородицькій церкві Козельщинську жіночу релігійну православну общину. 6 (18) квітня 1886 року сюди прибули перші 20 монашок на чолі з монахиною Золотоніського Красногірського монастиря другого класу Олімпіадою. 3 (15) червня відбулося урочисте перенесення ікони з каплички до церкви, а наступного дня — не менш урочисте відкриття общини.

Починається інтенсивне будівництво різних допоміжних приміщень: 1887 року споруджується «странноприимный дом», будинок для причту, 1888 року засновано школу іконопису, в якій навчалися здібні монахині. Першим учителем у ній став талановитий майстер-художник, селянин із Карлівки Г. М. Глущенко. У тому ж 1888 році зводиться півтораповерхове приміщення на кам'яному фундаменті, де відкривається церковнопарафіальна жіноча двокласна школа. Тут виховувалося 30 дівчаток, переважно із сімей церковнослужителів. 20 учениць із бідних родин знаходилися на повному утриманні монастиря, інші — з оплатою 60 карбованців на рік. Школа мала прекрасну для тих часів бібліотеку. Крім загальноосвітніх предметів, дівчатка навчались кулінарії, рукоділлю, малюванню (яке давало змогу талановитим ученицям підготуватися до занять у школі іконопису при общині). Основним же завданням церковнопарафіальної школи було: підготувати дівчат, щоб вони стали хорошими жінками, матерями і господинями.

7 (19) листопада 1890 року Синод дав дозвіл реорганізувати общину в Козельщинський Різдвяно-Богородицький жіночий монастир. Урочисте відкриття його відбулося 17 лютого (1 березня) 1891 року. Це співпало з освяченням 16 (28) лютого у нововідкритій зимовій Преображенській церкві придільного вівтаря святого Миколая, а 17 лютого (1 березня) — головного Преображенського, коли з нагоди цієї події в Козельщину прибули тисячі людей з навколишніх і далеких місць.

Першою настоятелькою Козельщинського Різдвяно-Богородицького жіночого монастиря стала ігумення Агнія, котра правила тут 6 років і чимало зробила. Вона розширила школу до 90 учениць, з яких 60 мешкали в монастирському гуртожитку, добудувала новий великий корпус — цегляний двоповерховий будинок на 11 келій для монашок і майстерень: килимарської, кравецької, фольгової, стропильної; влаштувала двоповерховий готель на 25 місць (номерів) для заможних відвідувачів. 1892 року збудовано цегляний будинок для причту на 4 квартири, наступного — дерев'яний на 2 квартири. У 1892 році спорудили два цегляних будинки для монахинь, у 1895-му — пекарню, економічні будинки, приміщення для бакалійної лавки (крамниці). В ті ж роки з'являються 4 амбари для хліба-зерна, 9 сараїв, багато інших господарських будівель.

За ігумені Агнії збільшилися и земельні володіння. 1892 року графиня С. М. Капніст продала монастиреві 130 десятин 1569 квадратних сажнів своєї орної землі та сінокоосу. Департамент державних маєтностей подарував ділянку в 57 десятин у Хорішківській волості Кобеляцького повіту.

На середину 90-х років XIX століття Козельщинський другого класу Різдвяно-Богородицький монастир мав дві церкви: дерев'яну Різдвяно-Богородицьку та кам'яну Преображенську, 161 десятину земельних угідь та 7500 карбованців капіталу причту; монастирський капітал становив 52200 карбованців. Із березня 1895 року монастир володів уже 217 десятинами землі. Тут перебувало 15 штатних монашок та 53 нештатні. При Різдвяно-Богородицькій церкві діяли дві церковнопарафіяльні школи: одна для хлопчиків, друга — зразкова двокласна для дівчаток, працювали майстерні, аптека, були різні допоміжні споруди. У 1894 році видав першу цеглу власний монастирський завод.

Перша Різдвяно-Богородицька церква, споруджена наспіх 1882 року, не являла собою якої-небудь архітектурної цінності, не славилася вишуканими прикрасами, та й не задовольняла потреб великої кількості віруючих, котрі відвідували Козельщину. Тому вирішено було спорудити новий мурований собор. Проект, запропонований відомим архітектором, випускником Петербурзької Академії мистецтв В. М. Ніколаєвим (1847–1911), було відхилено. Причиною послужило те, то зодчий працював у Києві і через віддаленість місця будівництва не міг здійснювати за ним належний нагляд. Скласти проект нового собору доручили полтавському єпархіальному архітекторові С. В. Носову, який справився і цим завданням досить майстерно і оперативно.

Новий собор вирішили спорудити на горі з південного боку літнього храму. З Кременчука залізницею доставили граніт для фундаменту, з Москви — залізо. На монастирському цегельному заводі, збільшили виробництво цегли, адже її потрібно було близько 2 мільйонів штук. Керував зведенням храму підрядчик В. П. Таранушенко.

25 липня (6 серпня) 1900 року було освячено місце для спорудження нового соборного храму і розпочато будівельні роботи. До 1 (13) вересня 1900 року заклали фундамент майже на аршин (аршин = 71,12 см) від землі. 10 (22) жовтня освятили закладку собору, поклавши в основу його 4 камені. Три роки тривали цегляні роботи. До осені 1903 року собор з покриттям куполів був зведений. Фундаментальний, з високоякісної цегли власного виробництва. (Тільки 1904 року на цегельному заводі 16 робітників виготовили 297 тисяч штук цегли, яка, хоч храм і звели, необхідна була для інших господарських потреб).

5 (18) травня 1904 року Козельщину відвідали російський імператор Микола II та великий князь Михайло Олександрович. Цар пожертвував на оздоблення собору 1000 карбованців та 500 — на монастирські школи.

Усі роботи завершили до середини літа 1906 року. 23–24 липня (5–6 серпня) того року відбулося урочисте освячення Різдвяно-Богородицького собору. Його зразу ж визнали одним із найкращих храмів на Україні і в Російській імперії. Він був збудований у суворо витрыманому візантійському стилі, у формі хреста. Довжина його становила 52 аршини, ширина — 43; висота головного купола сягала 37 аршинів, до найвищої точки хреста на центральному куполі було 54 аршини. Із західного боку собор з'єднувався з дзвіницею. Він мав 5 куполів — один центральний і чотири — з боків, а дзвіниця — один. Всі куполи луковичної (округлої) форми, покриті оцинкованим залізом, пофарбованим білою фарбою. Вони увінчувалися красивими, витонченої роботи хрестами. На центральному куполі хрест кріпився чотирма позолоченими ланцюгами, які, окрім декоративного призначення, додавали йому стійкості. Стіни, купольні барабани та інші частини храму в цегляному обрамленні прикрашалися колонами, карнизами, кокошниками, що надавало соборові величнього вигляду, виняткової краси. Із трьох боків були вхідні портали з гранітними східцями. Головний портал із західного боку — відкритий, під залізним навісом, а бокові зроблені у вигляді тамбурів з трьома дверима в кожному. Із західного боку біля входу до собору кріпилися дві мармурові дошки — на одній був напис про відвідини собору в 1904 році імператором Миколою II, а друга сповіщала, що храм споруджено в 1900–1906 роках.

Всередині храм мав рідкісну особливість: у ньому не було жодної колони, він увесь був відкритий. Вісім масивних стояків несли на собі чотири величезні арки, на яких трималася вся верхня частина собору із склепінням. План храму: середина між опорами — центральний квадрат, із півночі, заходу та півдня — три чотирикутники, а східна стіна являла собою три заокруглення. У центральному із них знаходився головний вівтар, у південному — придільний, у північному — ризниця. Із західного боку по всій ширині собору були влаштовані хори, укріплені на двотаврових балках, що знизу підтримувалися двома залізними стовпами.

Гордістю й окрасою Козельщинського Різдвяно-Богородицького храму був іконостас з художнім розписом. Точніше, іконостасів було три головних і два придільних, які з'єднувалися між собою мармуровим облицюванням по стінах. Виготив їх майстер Менціоно, котрий мав власну майстерню в Ростові-на-Дону. Іконостас був зроблений із білого з ледь помітними прожилками мармуру, а колони і призматичні вставки на фризях і панелях — із цінного високоякісного зеленого бразильського оніксу (різновид агату, який використовується в основному в ювелірній справі). Онісові колони з гори і знизу прикрашалися позолоченими базами, а арка головного іконостасу з царськими вратами — венеціанською мозаїкою. Двоє царських врат і бокові двері були мідні, позолочені візерунком надзвичайно тонкої роботи.

Винятково багатим був і живопис іконостасу. Він мав 89 ікон різної форми та розмірів, мистецьки, майстерно написаних московським художником Гур'яновим, широко відомим тоді своїми роботами. На іконостасі були розміщені також медальйони із зображенням апостолів, а в центрі третього ярусу знаходилася мідна дошка з нішею для образу Богоматері, оформлена чудовою чеканкою з позолотою. Доповненням до іконостасу служила мармурова балюстрада, прикрашена солею, теж із білого мармуру, й оздоблена оніксом.

Собор освітлювали четверо панікадил: два великих на 52 свічки та два менших — на 20 свічок кожне. Вони були бронзові, красивої форми і виконані в одному малюнку з царськими вратами. Та й в цілому все внутрішнє убрання собору відзначалося витонченою красою. А оформляв його київський майстер-живописець М. І. Мурашко, котрий оздоблював немало храмів у Києві, Ялті та інших містах.

Із спорудженням нового храму стару Різдвяно-Богородицьку церкву розібрали і продали для перенесення в Катеринославську губернію.

Нову перлину Козельщини було зведено за часів ігумені Олімпіади І (1896–1915). Купецька дочка, вона у свій час закінчила Керченський інститут шляхетних дівчат, потім із 17 років перебувала в Золотоніському Красногірському монастирі. В 1885–1889 роках очолювала Козельщинську общину, в 1890–1896-у була настоятелькою Красногірського монастиря, а після смерті Агнії стала ігуменею в Козельщині. При ній з'явилася не лише ця унікальна споруда. Високоосвічена й розвинена, сувора і вимоглива до себе і підлеглих, Олімпіада І володіла рідкісним даром слова, глибоко переймалася чужим горем. Тож дуже багато зробила для розширення благодійної діяльності монастиря та розвитку освіти в Козельщині. Випускниці влаштованої нею монастирської школи після незначної додаткової підготовки витримували екзамени на звання народної вчительки, могли вступити в єпархіальне училище чи в гімназію. Хлопчиків почали навчати ремеслу. З 1906 року вони вивчали столярну справу. В 1912 році для чоловічої школи спорудили нове приміщення. З 1912 року тут навчалася 75 учнів. Плата в школах була доступна, дітей бідняків монастир повністю брав на своє утримання.

З 1902 року монастир прийняв у своє відання ще одну школу — на хуторі Омельничому, за три версти від Козельщини. У ній на час першої світової війни навчалося 30 хлопчиків та дівчаток.

Другою важливою справою після спорудження нового собору стало прокладення водопроводу. Монастир потребував значної кількості питної води, а в колодязях, які існували, її не вистачало. Особливо це відчувалося влітку, коли наплив богомольців ставав величезним. Тому в 1905 році запрошений для цього інженер Погорілко розробив проект і очолив спорудження водопроводу. Він запропонував досить цікаву систему. За 355 сажнів (сажень = 2,1336 м) від монастиря, на монастирській ділянці, викопали три великих колодязі, з'єднали їх між собою трубами. Від них на 497 сажнів проклали водопровідні труби до монастиря, де в нагірній частині влаштували басейн місткістю 7700 відер. Над колодязями підіймався вгору особливої американської конструкції вітряк, а поблизу знаходилося приміщення, де було встановлено машину-двигун. Вітряк приводився у рух від середньої сили вітру, з якого б боку він не дув, а двигун працював на гасі. У вітряну погоду вітряк, а в тиху двигун подавали воду в басейн, звідки вона розливалася по трубах у різні куточки садиби монастиря. Вся система водопроводу виявилася дуже вдалою: вода в ній текла надзвичайно смачна, її було вдосталь, і навіть взимку в сильні морози подача її не припинялася. Обійшлася вся ця споруда в 9 тисяч карбованців.

Що стосується інших будівель на території монастиря в цей період, то слід назвати такі: сарай для млина і локомотива та млин-вітряк (споруджено 1898 року), кам'яне приміщення для столярної майстерні (1904), цегляні: будинок на скотному дворі для сестер-монашок (1905), клуню (1906), будинок для воратарок (1907), велике двоповерхове приміщення в південній частині подвір'я — келії для монашок, іконну та проскурну крамниці (1908), дерев'яний будинок для лікарні, двоповерхове кам'яне приміщення для чоловічої школи та аптеки (1909), велику з усіма пристосуваннями та зручностями пральню (1911), інші споруди. Розширилися й земельні володіння монастиря: частину купили, частину одержали в дар.

Таким чином, Олімпіада I залишила у спадок своїй наступниці Олімпіаді II (з 1915) 426 десятин землі та чимало прекрасних фундаментальних споруд. На той час у монастирі, крім кам'яного, теплого Різвяно-Богородицького собору, при покоях настоятельки була друга кам'яна Преображенська церква та в селі Обиточок (ще — дачне помістя Обиток), під Потоками Кременчуцького повіту — приписана до монастиря церква Всіх скорботних Радості. У віданні монастиря знаходилося 4 школи: жіноча двокласна, чоловіча однокласна та дві змішані. Він мав свій цегельний завод, скотний двір, млини, майстерні, крамниці, готель, лікарню. Далеко за межами Козельщини були відомі, славилися високою майстерністю і красою виготовлені монашками килими, вишиванки, різні гаптовані прикраси.

Під час російсько-японської війни 1904–1905 років при монастирі було відкрито лазарет на 10 ліжок. Хворі та поранені тут знаходилися на повному утриманні монастиря, за ними доглядали сестри милосердя-монашки. Коли почалася перша світова війна, монастир теж відкрив лазарет на 40 ліжок для хворих і поранених воїнів. Він розташовувався у приміщенні готелю. Чисте повітря, дбайливий догляд і добре харчування швидко зміцнювали тут здоров'я пацієнтів. За ними доглядали 17 медсестер та 18 послушниць монастиря. Двічі на тиждень лазарет відвідували лікар та два фельдшери. На утримання лазарету тільки з жовтня 1914 року по жовтень 1915-го монастир затратив 5148 карбованців 25 копійок, крім того, придбав ліків та медичного інвентарю на 4 тисячі карбованців. Монашки також виготовляли для солдатів білизну, теплий одяг. Вони зшили за цей час майже 2500 різних виробів, пожертвували 2 тисячі карбованців та чимало речей.

З 1917 року починається занепад Козельщинського Різдвяно-Богородицького монастиря, який на той час уже був першокласним. Влітку того року селяни навколишніх сіл здійснили перші самовільні захоплення монастирських земель та майна. У серпні-вересні 1917 року селяни Бригадирівської та Хорішківської волостей самовільно захопили 97 десятин монастирської землі. На початку 20-х років землі та частину майна монастиря було націоналізовано, чимало всього загинуло в роки громадянської війни.

Весною 1929 року монастир закрили. У соборі влаштували театр, у колишніх келіях монашок, шкільних приміщеннях та майстернях, монастирській лікарні, у господарських спорудах розмістили зоотехнічну школу, амбулаторію, лікарню, семирічну школу, споживче товариство, електростанцію, гуртожиток для учнів та службовців, у монастирській трапезній — їдальню. Чимало монастирських скарбів зникло безслідно. А те, що залишилося в соборі, безбожно нищилося. На звороті ікон з іконостасу, виготовлених на мідних дошках і прекрасно оздоблених, самодіяльні місцеві художники малювали портрети робітників-передовиків. Мрамур з іконостасу використовували в господарських цілях, окремими його шматками вимощували доріжки на подвір'ї. Унікальні культові пам'ятки собору продовжували знищувати і тоді, коли тут був Козельщинський районний клуб.

Ікону Козельщинської Богоматері, яку ховали в спеціальному сейфі в ніші, вдалося врятувати. Коли закривали монастир, монашки винесли її таємно під своїм одягом і потім переховували у надійних людей у Потоках. З неї було зроблено три копії, одну з яких пізніше вивезли до Німеччини.

Тяжка доля спіткала останню ігуменю монастиря Олімпіаду II (Вербецьку). Тривалий час вона проживала в Полтаві, в останній рік свого життя переховувалася у знайомих людей по вулиці Фрунзе. Її виказала донощиця, і літня німечка жінка — колишня ігуменя була заарештована і загинула в полтавській тюрмі 1937 року.

Напередодні і на початку Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років у соборі монастиря утримувалися під спеціальною охороною військ НКВС заарештовані “вороги народу” — інтелігенція та прості робітники і селяни з Молдавії й Буковини. Під склепінням собору кількома ярусами розташовувалися дерев'яні нари, прикріплені до підлоги та стін. На них покотом на голих дошках розміщалися жертви сталінсько-беріївських репресій. У серпні 1941 року політв'язнів вивезли на Схід, а звільнене приміщення зайняли частини Червоної Армії, спершу 692-а база аеродромного обладнання (яка обслуговувала аеродром), передислокована із Прилук.

Колишня послушниця (пізніше монашка) Ладинського жіночого монастиря, а на початку війни хірургічна сестра санітарної частини цієї бази Н. М. Желтовська (мати Антонія), яка нині проживає в Полтаві, пригадує, що військові і медики були вражені станом цієї унікальної пам'ятки архітектури й історії. Жахливе враження справляли вже самі арештантські нари від підлоги в кілька ярусів. Майже весь іконостас був знищений, його уламки втоптані в багно на подвір'ї. Підлога в соборі в багатьох місцях була попсована, бо прямо на ній тут же рубали дрова. На жалюгідних рештках колись величного іконостасу, на звороті кількох уцілілих мідних ікон висіли примітивно виконані портрети робітників.

У ті суворі дні війни обслуга і медперсонал бази саме тут, на паперті колишнього собору, приймали присягу, давали клятву на вірність багатостраждальній матері-Вітчизні. Рятуючи бронзові, багато оздоблені люстри-панікадила, в серпні 1941 року залишаючи Козельщину, бійці бази повантажили їх на платформи і забрали з собою. Але в Харкові платформи відчепили від основного ешелону, і подальша доля цих пам'яток мистецтва не відома.

У період тимчасової німецько-фашистської окупації Козельщинський Різдвяно-Богородицький монастир відновив свою діяльність завдяки старанням ігумені Феофанії

(Єлизавети Зонової), яка його очолила. У ті та в перші повоєнні роки в ньому перебувало в середньому 100 монашок і послушниць. Чимало дівчат врятувалося тут від відправки на примусові роботи до Німеччини. 1949 року монастир знову закрили, а 107 його монашок і послушниць перевели до Лебедина.

Для багатьох жителів Козельщини та району Різдвяно-Богородицький собор тісно пов'язаний з ім'ям видатного українського письменника-земляка Олеся Гончара. Він зачаровувався цією перлиною мистецтва у роки своєї юності і пізніше, відвідуючи рідні місця вже в повоєнний час. Письменник всією душею протестував проти недбайливого ставлення і бездумного використання пам'ятки історії та культури протягом багатьох років то як клубу, то в господарських цілях і без будь-якого ремонту. У своєму романі "Твоя зоря" він порівнював козельщинського красеня з собором святого Петра в Римі і дав назву "Собор" одному з кращих своїх творів.

На початку 1990 року приміщення Різдвяно-Богородицького собору колишнього Козельщинського однойменного монастиря передано Козельщинській православній общині на її прохання. 6 березня того ж року (1990) в соборі вперше через багато років після його закриття відбулося богослужіння. Провів його благочинний Кременчуцького округу протоієрей Петро Кучерук. А настоятелем нововідкритої Козельщинської Різдвяно-Богородицької церкви став молодий священник, колишній воїн-афганець, отець Петро. Нині тут проводяться реставраційні роботи. І віруючі й невіруючі прагнуть одного — відродити цю унікальну пам'ятку архітектури і мистецтва та щоб вона служила благородній справі естетичного і морального виховання людей.

УНІКАЛЬНЕ СВІДЧЕННЯ

Про останні дні життя Марії Володимирівни Капніст, на честь видужання якої було засновано спершу маленьку каплицю, а пізніше й Козельщинський Різдвяно-Богородицький монастир, удалося дізнатися випадково. В Полтаві, як сказано вище, проживає монахиня мати Антонія — у миру Ніна Миколаївна Желтовська (учасниця Великої Вітчизняної війни), яка в повоєнні роки перебувала в Полтавському Хрестовоздвиженському монастирі. Тривалий час вона листувалася із священнослужителем, у свій час відомим і в Полтаві церковним та громадським діячем О. Г. Введенським. Він в останній період свого життя мешкав у місті Троїцьку Челябінської області, а в роки громадянської війни проживав у Одесі, де доля звела його з Марією Володимирівною Капніст.

Нижче наводяться листи Олександра Введенського, написані в 1953 році м. Антонії (Н. М. Желтовській), в яких ідеться про образ Козельщинської Богоматері та долю М. В. Капніст.

«Здравствуйте, возлюбленная о Христе сестра Антония!

Приношу глубокое, сердечное спасибо Вам за письмо, внимание и исполнение моей просьбы. Хотя образ еще не получен, но я верю и надеюсь, что он будет, и тогда первые молитвы перед ним я вознесу за Владыку Палладия, за игумению Иннокентию, за Вас, сестра Антония, и за всех сестер Вашей обители.

Вы просите меня описать историю моего знакомства с Марьей Владимировной Капнист и ее последние дни жизни у меня. Извольте. Я с радостью делаю это, потому что история эта весьма знаменательна, поучительна и интересна.

Когда я учился в 5 кл[ассе] Черниговской духовной семинарии, мне попала в руки "История Козельщинской Б[ожией] М[атери]". Я прочитал и усумнился. Я не поверил,

чтобы девушка, 2 ½ года не владевшая ногами, сразу встала и пошла, едва приложившись к образу. И тут же решил, как Фома неверный: “Пока не увижусь с одним из свидетелей чуда, т. е. с очевидцем чуда, не иму веры”. Таким образом червь сомнения закрался мне в душу и точил ее каждый год моей жизни. А образок все чаще и чаще попадался мне на глаза, напоминая о грехе моей юности. Например: когда я поступил в Московскую духовную академию, я спал рядом со своим товарищем, в изголовье которого висел образок Козельщинской Б[ожией] М[атери]. Родители невесты благословили меня К[озельщинской] и[коной] Б[ожией] М[атери]. Первый молебен, когда я назначен был законоучителем Одесской 2 гимназии, был заказан К[озельщинской] и[коне] Б[ожией] М[атери]. Первый вопрос, заданный мне в 8 классе учениками, был вопрос о К[озельщинской] и[коне] Б[ожией] М[атери]. Т. е. тот самый вопрос, который смутил мою душу. Знаменитый Фесенко, издатель хромофотографированных иконок, предложил мне написать краткую историю К[озельщинской] и[коны] Б[ожией] М[атери]. И так далее.

В 1920 г., когда хлынул поток беженцев в Одессу (в то время я был протоиереем Одесского собора), ко мне пришла одна беженка по фамилии Армашевская снимать комнату. Она понравилась мне, и комнату я сдал ей. Вечером того же дня она попросила меня на чаек. Я прихожу и вижу на стене образ К[озельщинской] и[коны] Б[ожией] М[атери]. Я немного смутился. Она заметила моё смущение и спрашивает, в чём дело. Я рассказываю ей то, что Вам сейчас пишу. И замечаю, как её лицо меняется, глаза наполняются ужасом, она схватывает голову своими руками, потом берет меня за руку и говорит мне:

— Господь услышал Вашу молитву. И перед Вами не свидетельница чуда, а сама виновница чуда. Я — Марья Владимировна Капнист.

— Но Ваша фамилия Армашевская? — спрашиваю я.

— Да, но это по мужу. Надо Вам сказать, что я, получив исцеление, дала Богу обет никогда не выходить замуж. Но нарушила этот обет, и как же Господь наказал меня. Мой муж оказался горьким пьяницей. От него я имею сына и дочь. Он умер от запоя. Потом я вышла замуж за профессора Армашевского¹, бывшего городским головою г. Киева. Как я любила его. Но его расстреляли и я бежала сюда.

— Так расскажите, как же Вы исцелились, — спросил немного пришедший в себя я.

— А вот слушайте. Я училась в Полтавском институте благородных девиц. Училась хорошо. Была общей любимицей. Меня чуть ли не на руках носили, п[ри] ч[ем] отец мой, когда приезжал в институт, то всем-всем подарки привозил: и подругам, и начальнице, и воспитательницам. Любимым моим занятием было прыгать по лестнице, по ступенькам сверху вниз. Сначала через две, потом через три. А раз перепрыгнула через пять. И впервые почувствовала боль в ступне ноги. Сначала скрывала эту болезнь. Но она становилась всё острее и болезнее. Воспитательница обратила внимание, пригласила врача, и оказали первую помощь. Но боль не унималась. Появилась опухоль, стало выкручивать ногу. Пригласили профессоров из Киева. По делне² совещании забинтовали в гипс. Так пролежала до св. Пасхи. Родители мои собирались в храм. И меня звали. Но я подумала, что буду там всем в тягость, и не поехала. И хорошо сделала. Когда они уехали, со мною случилось новое несчастье. Вторую ногу стало выворачивать. И я пережила новые мучительные боли. Вызвали экстренно врачей и вторую мою ногу залили в гипс. И вот 2 ½ года лежала я в гипсе, как труп. Сколько приезжало врачей из Москвы, Харькова, Киева, не помню уже. И вот как-то домашний фельдшер дал совет обратиться к парижскому профессору Шарко, слава которого гремела по всей Европе.

¹ П. Я. Армашевский (1851-1919) — известный украинский геолог, профессор Киевского университета.

² Так в письме

Может быть, у дочери Вашей болезнь возникла на нервной почве, — говорили фельдшера.

Отец мой на всё готов был, лишь бы помочь мне. И он написал Шарко. Тот ответил, что специально в Полтаву не поедет, но в Москве готов осмотреть больную дочь. Назначен был день приезда Шарко в Москву. Начались приготовления к отъезду. Мучительные были дни. Мать почти оставила меня одну. А я каждую минуту зову ее посидеть, поговорить, успокоить. Наконец, мама устала от моих просьб и раз приходит и приносит мне образ Б[ожией] М[атери] и говорит:

— Маша, вот наш фамильный образ. И в нашей семье живет такое предание: если кто из больных приложится к образу и почистит его, тот обязательно выздоровеет. — С этими словами и подает мне образ Б[ожией] М[атери] — а я тут же подумала: хочет отвязаться от меня. Но я образ все-таки взяла и полотенцем отерла его и, усмотревшись в лик Божией Матери стала молиться:

— Пречистая Богомати! Я — калека. Мне горькая жизнь уготована. Возьми меня к Себе или восстави от одра болезни.

В один миг сильная боль, появившаяся в позвоночнике, заставила меня закричать и лишила меня сознания.

Все сбегались на мой крик. Я вскоре очнулась и почувствовала, что ко мне вернулась способность владеть ногами.

— Мама! Я исцелилась! — воскликнула я.

— Перестань, Маша, этим не шутят.

— Но посмотри, посмотри, я шевелю ногами.

Действительно, я исцелилась. Позвали врача, сняли гипс, я поднялась, села на кровати, а потом бросилась на шею матери. Но ноги ослабели, и я снова улеглась на постель.

С этих пор я быстро стала крепнуть и к отъезду в Москву ходила, как и все.

Я не стану описывать, как мы поехали в М[оскву], что говорили профессора и что говорил Шарко. Скажу только, что Шарко сказал отцу: “Если бы не профессора, лечившие больную, то я не поверил бы Вам”.

Весь 1920 г. М[ария] В[ладимировна] прожила у меня, на Кузнечной ул., д. 14, кв. 19. Жила она тихо, спокойно, часто посещала церковь, а вечера проводила с моей семьей в душепоспительной беседе. К концу года появились у нее нарывы на голове и оч[ень] большие. Она почувствовала надвигающуюся смерть и причастилась. Исповедь ее была на редкость глубокая — сердечная, христианская. Умерла в полном примирении со всеми. Последние ее слова были: “Господи, спаси от бед сестер моей обители. Батюшки, никогда не забывайте в своих молитвах моих дорогих сестер”. И с этой молитвой умерла.

Похоронена она мною в 1921 г. на Одесском 3-м кладбище под фамилией Армашевская (по 2-му мужу).

Мир праху ея и вечный покой ея душе!

Письмо кончаю, а посылки с образом до сих пор нет.

Среди полтавского духовенства нет ли протоиерея о[тца] Григория Лысяка, моего бывшего сослуживца по Одессе? Пишут мне, будто он в Полтаве.

Еще одна просьба: 6/XII по новому ст[иллю] помолитесь о здравии моем.

Есть ли в Полтаве сушеные белые грибы и в какой цене? Я вышлю денег, и попрошу выслать 3 кг.

Душевно Ваш прот[оиерей]
Ал. Введенский».

П. Н. «Только что получил повестку на Вашу посылку. Сколько радости, сколько благодарности наполняют мою душу. Глубокое, сердечное спасибо всем, порадовавшим меня! Благодарим Вас молитвами».

Лист другой, написаний О. Г. Введенським скоро після першого, того ж 1953 року.

«Возлюбленная о Христе сестра Антония!

Еще и еще раз благодарю за присланный Вами образок Козельщинской иконы Божией Матери. При взгляде на него слезы полились из глаз моих и уже не слышались старые слова укоризны: “не буди неверен, но верен”, какие всегда теснились в мою душу при взгляде на сей образ, как об этом я Вам писал.

Вот только горе. Не имею акафиста. Убедительно прошу Вас. Поручите какой-нибудь машинистке напечатать на пишущей машинке в 3-х экз[емплярах] акафист. Все расходы я оплачиваю немедленно по получении.

Все Ваши имена я вписываю[в] помянник и молитва о них ежедневно будет возноситься во время литургии. Кроме того, когда получу акафист, на молебне тоже будем молиться всей церковью.

Прошу и меня поминать в своих св[ятых] молитвах.

Сообщаю, что Марья Владимировна до последних дней ходила на ногах бодро и не жаловалась на них.

Я кратко описал Вам последние[дни] жизни ея. По мере возможности я буду восполнять свои воспоминания какими-нибудь подробностями.

Одновременно пишу письмо и Вашему владыке за содействие, оказанное мне приобретении желаемого и любимого образа.

Да хранит Вас Пресвятая Владычица за бесценный и святой дар.

Прот[оиерей] А. Введенский.

Передайте сестрам, что по завещанию М[арьи] В[ладимировны] я всегда молюсь о сестрах ея обители. Я молюсь общей молитвой, но если Вы пришлете список всей братии, я буду рад выполнить волю покойницы до мельчайших подробностей.

А. В.

Не попадались ли Вам в Полтаве мои сочинения: 1) Религиозные сомнения наших дней п. 1. 2) Заслуги церкви перед обществом и государством. Учебник св. истории Ветхого и Нового Завета и переводы мои: Бророя. Сомнения старых и юных. Нилькеса “Катехизис неверующих” и т. д. Никак не могу найти их».

Полтава

© ИВА, “Астрей”, 1992